УДК 343.1:340.13:341.231.14(4)

Погорецький Микола Анатолійович – доктор юридичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи Київського
національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна
https://orcid.org/0000-0003-0936-0929
mykola.pohoretskyi@knu.ua

DOI: *https://doi.org/10.17721/2413-5372.2024.1-2/30-50*

Еволюція доказів у кримінальному процесуальному законодавстві XIX століття та їх вплив на кримінальне процесуальне законодавство країн ЄС і України: порівняльно-правовий аналіз

У статті здійснено комплексний порівняльно-правовий аналіз еволюції концепції доказів і процесу доказування у кримінальному процесуальному законодавстві XIX століття. Детально досліджено ключові нормативні акти того часу, зокрема Кодекс кримінального слідства Франції (1808 р.), Статут кримінального судочинства Російської імперії (1864 р.), Кримінально-процесуальний кодекс Австро-Угорщини (1873 р.) та Німецький кримінально-процесуальний кодекс (1877 р.). Особливу увагу приділено аналізу історичного переходу від середньовічної формальної «арифметики» доказів, яка ґрунтувалася на заздалегідь визначеній «силі» кожного доказу, до сучасних стандартів, побудованих на засадах вільної, але раціонально мотивованої оцінки доказового матеріалу судом і присяжними.

Автор визначає ключові процесуальні інновації, які стали підґрунтям для формування сучасних континентальних стандартів доказування, такі як: принцип внутрішнього переконання, суворий процесуальний контроль за допустимістю доказів, чіткі гарантії законності збирання та процедурного оформлення доказової бази. Висвітлено еволюцію ролі поліції та слідчих суддів у формуванні доказів, зокрема детально описано розвиток процедурної чистоти та формалізації збору матеріалів.

Особливий акцент зроблено на актуальності історичного досвіду XIX століття для подальшого вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України, враховуючи сучасні виклики, такі як європейська інтеграція, широке застосування цифрових технологій та необхідність ефективної протидії використанню незаконних доказів («плоди отруєного дерева»). Автор пропонує шляхи імплементації європейських стандартів доказування в українську правову систему, наголошуючи на необхідності удосконалення процесуальної форми, цифровізації доказового процесу та посилення гарантій захисту прав учасників судового розгляду.

У статті доводиться, що спадщина кодифікацій XIX століття формує чотири незмінні критерії, що залишаються актуальними для держав-членів ЄС і України у XXI столітті. Перший критерій – формалізоване походження доказів, згідно з яким доказ виникає лише через процесуально дозволений канал, а роль поліції полягає лише в оперативному збиранні матеріалу без його оцінки. Другий критерій – повний ланцюг збереження доказів, від традиційного опечатування до сучасних крипто-хешів, що забезпечує безперервність та достовірність. Третій критерій – гласне й безпосереднє дослідження доказів, де усність, публічність і можливість перехресного допиту є ключовими інструментами для очищення інформації від можливих упереджень. Нарешті, четвертий критерій – вільна, але мотивована оцінка доказового матеріалу, за якою судове внутрішнє переконання повинно бути аргументованим та логічно обґрунтованим.

Ключові слова*: кримінальний процес, докази, доказування, внутрішнє переконання, процесуальна форма, допустимість доказів, порівняльно-правовий аналіз, кримінальне процесуальне законодавство, європейська інтеграція, цифрові докази, плоди отруєного дерева.*

Вступ

Інтенсивні процеси реформування кримінального процесуального законодавства України та європейських держав-членів ЄС, які мають місце в останні роки, зумовлюють необхідність глибокого переосмислення історичних витоків та еволюції концепції доказів і доказування. Саме XIX ст. стало вирішальним періодом, коли на зміну середньовічній доктрині формальної «арифметики» доказів прийшли нові підходи, які акцентують на свободі внутрішнього переконання суддів та присяжних, процедурних гарантіях збирання й оцінки доказового матеріалу, а також суворому процесуальному контролі за його допустимістю. Історичний аналіз таких знакових кодифікацій, як французький Кримінально-процесуальний кодекс (далі – КПК) 1808 р., Судові статути Російської імперії 1864 р., Кримінально-процесуальний кодекс Австро-Угорщини 1873 р. та Німецький Кримінально-процесуальний кодекс 1877 р., дозволяє не лише глибше зрозуміти сучасні стандарти доказування, а й визначити шляхи їх подальшого удосконалення в контексті європейської інтеграції України та глобальної цифровізації кримінального процесу.

Актуальність дослідження зумовлена кількома ключовими факторами. По-перше, реформування кримінального процесуального законодавства України на засадах європейських стандартів вимагає чіткого розуміння витоків цих стандартів, насамперед щодо концепцій допустимості доказів та свободи їх оцінки. По-друге, у світлі сучасних викликів, зокрема зростання кіберзлочинності та розширення спектра електронних доказів, стає нагальною необхідність забезпечення їх процесуальної чистоти й достовірності. По-третє, вивчення історичного досвіду європейських країн у створенні та впровадженні правових механізмів, які унеможливлюють використання доказів, здобутих незаконним шляхом («плоди отруєного дерева»), має пряме значення для вдосконалення сучасного українського законодавства та правозастосовної практики. Зазначене актуалізує необхідність дослідження історичних витоків та еволюції концепції доказів чотирьох базових кодифікацій XIX ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню проблем доказів чотирьох базових кодифікацій XIX ст. (Французького КПК 1808 р., Статуту кримінального судочинства (далі – СКС) Російської імперії 1864 р., Австро-угорського КПК 1873 р. та Німецького КПК 1877 р.) присвятили свої праці, у тому числі й у їх порівняльному аспектах, такі зарубіжні вчені XIX–XX ст.: *німецькі автори* Ганс Ґросс (Gross, 1908) – «батько криміналістики», автор фундаментального «Керівництва з кримінального процесу» (Lehrbuch des Strafprozesses) 1873 р. (Gross, 1875); Франц фон Лістц (Franz von Liszt) – визначний німецький кримінолог, один із творців концепції вільної оцінки доказів (Liszt, 1880).

До числа *французьких та італійських авторів* належить Франческо Карара (Francesco Carrara) – італійський кримінолог обґрунтував доктрину «моральної певності» як єдиний надійний критерій оцінки доказів, відкинувши середньовічні формальні квоти їх сили та заклавши принцип свободи судового переконання на основі внутрішнього переконання (Carrara, 1877).

Серед провідних *австро-угорських правознавців* XIX ст., які досліджували питання доказів у контексті кодифікацій кримінального процесу XIX ст., слід вказати таких: Вільгельм-Еміль Вальберг (Wilhelm Emil Wahlberg, 1824–1901) – австрійський юрист і криміналіст, профе-

сор Віденського університету, учасник Міністерської комісії з розробки проекту Кримінального кодексу та Кримінального процесуального кодексу 1873 р. у своїй критиці проєкту Кримінального процесуального кодексу підкреслював, що будь-які докази повинні отримуватися виключно за чітко регламентованою процедурою під наглядом слідчого судді й бути недопустимими, якщо здобуті примусовими методами (Wahlberg, 1873). Генріх фон Фрідберг (Heinrich von Friedberg, 1813–1884) – австрійський і німецький юрист (1873), у своїй роботі опрацював ключові положення нової кодифікації, зокрема щодо порядку збирання і оцінки доказів (Friedberg, 1873).

У *слов'янській доктрині*, аналізуючи положення, СКС Російської імперії 1864 р., Володимир Спасович окреслював доказ як «підставу суддівського переконання, сприйняту досвідом і розумом суду», наголошуючи на особистій відповідальності судді за логіку оцінки (Спасович, 1866, с. 102). Олександр Володимиров, оцінюючи принцип безпосередності в СКС (статті 587, 595, 776) писав, що докази повинні витікати безпосередньо з судового розгляду: суд і присяжні мають сприймати їх особисто й усно, без посередництва письмових джерел (Володимиров, 1879, с. 450–460). Микола Таганцев доповнював, що доказ – це фактичні дані, здобуті законним шляхом і піддані раціональній перевірці, а процесуальна форма покликана гарантувати їхню надійність (Таганцев, 1902, с. 84). Іван Фойницький деталізував критерії належності, допустимості, достовірності й достатності: лише сукупність цих ознак перетворює фактичні дані на справжній доказ (Фойницький, 1910, с. 223). Дмитро Тальберг у двотомнику «Русское уголовное судопроизводство: пособие к лекциям» (Київ, 1889–1891), на підставі аналізу норм доказового права СКС Російської імперії 1864 р. (статті 8, 440–452, 587–607, 608–627 та 768–769), які формують «скелет» доказового права: від збору й протоколювання поліцейськими – до публічного, усного та безпосереднього дослідження в залі суду й раціонально мотивованої оцінки присяжними та професійними суддями, визначав доказ як «ті факти або дані судового провадження, які в установленій законом формі подані суду й слугують підставою переконання у винності чи невинності обвинуваченого» (Тальберг, 1891, т. II, с. 37). У своєму «Систематичному коментарі» до СКС 1864 р. Михайло Гернет наголошував, що судді й присяжні мають оцінювати докази лише за внутрішнім переконанням, сформованим у відкритому змагальному обговоренні, а тому будь-які свідчення, речові чи документальні джерела, добуті без належної автентифікації й процесуальної чистоти, є «юридично порожніми» та підлягають відхиленню (Гернет, 1914, с. 19–22, с. 180).

Дослідженню проблемних питань доказів чотирьох базових кодифікацій XIX ст. (Французького КПК 1808 р., СКС Російської імперії 1864 р., Австро-угорського КПК 1873 р. та Німецького КПК 1877 р.) присвятили свої праці також і *зарубіжні вчені XX–XXI ст.* Найповнішу картину французької доктрини подає Жан-Марі Карбасс (Jean-Marie Carbasse): у монографії *Histoire de la justice pénale en France* (Історія кримінального судочинства у Франції) (2011) він реконструює еволюцію від «арифметики» доказів до свободи їх оцінки у Французькому КПК 1808 р., доводячи, що саме поняття «внутрішнє переконання» *(intime conviction)* закріпило «внутрішню», а не формальну силу джерел (Carbasse, 2011).

Вільям Померанц (William Pomeranz), американський історик права, простежує, як Судові статути Російської імперії 1864 р. інституціоналізували триступеневу легалізацію поліцейського матеріалу й запровадили обов'язкове мотивування вироку в руслі «великих реформ» царської доби (Pomeranz, 2015).

Для австрійської традиції визначальною є праця Сузанни Райндль-Краускопф (Susanne Reindl-Krauskopf)

Австрійський кримінально-процесуальний кодекс 1873 р.: походження – принципи – дія (*Die österreichische Strafprozessordnung 1873: Entstehung – Prinzipien – Wirkung)* (2018), де детально аналізуються § § 238–257 Австро-угорського КПК 1873 р. і запроваджений § 96 абсолютний *Beweisverbot* (заборона надання доказів) (Reindl-Krauskopf, 2018).

У німецькій літературі Томас Вайґенд (Thomas Weigend) у розділі «Німеччина» Оксфордський довідник кримінального процесу («Germany» *Oxford Handbook of Criminal Process_* (2023) висвітлив розвиток § 261 StPO 1877 р. та механізму скарги на брак інформації (*Aufklärungsrüge)* як запобіжника проти формально-довільного переконання (Weigend, 2023).

Нарешті, Сабіне Глесс (Sabine Gless) порівнює історичну заборону примусу (§ 136a Австро-угорського КПК 1873 р.) із сучасними цифровими ланцюгами збереження, підкреслюючи безперервність вимоги «чистоти» доказу у світлі Директиви (ЄС) 2016/343 (Gless, 2022).

Усі ці дослідники сходяться на тому, що моделі XIX ст. заклали чотири незмінні критерії доказового права: формалізоване походження, повний ланцюг збереження, гласне та безпосереднє дослідження, а також вільну, але мотивовану оцінку; саме ця спадщина, на їхню думку, досі структурує вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) (Guide on Article 6 – Right to a fair trial) і Директиви (ЄС) 2016/343 (*Official Journal of the European Union*, L 65, 1–11).

Сучасні українські фахівці доказового права в історичному аспекті в основному досліджували лише норми доказового права Статуту кримінального судочинства Російської імперії 1864 р. без їх порівняльного аналізу з відповідними нормами Французького КПК 1808 р., Австро-угорського КПК 1873 р. та з Німецького КПК 1877 р., а окремі з них, здебільшого, лише аналізували лише доктрини доказового права XIX ст.

Так, В'ячеслав Вапнярчук дослідив трирівневий шлях доказу у СКС 1864 р. – поліцейський протокол (ст. 440–452), подальшу легалізацію слідчим чи прокурором та обов'язкове усне, безпосереднє дослідження в суді (статті 587, 588, 595), а також проблеми формування внутрішнього переконання суддів на підставі таких доказів (Вапнярчук, 2017, с. 138–142, 262–265). Микола Шумило зробив аналіз доктрин доказового права XIX–XX століть і, зокрема, доказів та зробив висновок, що у результаті теоретичних дискусій в науці кримінального процесу у Російській імперії у XIX ст. склалися три основні концепції розуміння доказів (Шумило, 2015, с. 96).

У наших публікаціях на підставі аналізу норм СКС 1864 р. висвітлена роль розшуку та дізнання в отриманні доказів, особливості оцінки таких доказів судом в період XIX – початку XX ст. (Погорецький, 2003, с. 163–171; 2003, с. 272–283; 2024, с. 15–27; 2007, с. 16–34; 2008, с. 82–85; 2014, с. 1972–1979).

Проте комплексно проблемні питання еволюції доказів у кримінальному процесуальному законодавстві чотирьох базових кодифікацій XIX ст. та їх подальшого впливу на кримінальне процесуальне законодавство країн ЄС і України у порівняльно-правовому аспекті в теорії кримінального процесу ще достатньо не досліджувалося.

Мета і завдання дослідження

Мета дослідження – встановити, яким чином еволюція кримінально-процесуальних кодексів XIX ст. перетворила середньовічну «арифметику» доказів на сучасну континентальну модель (формалізоване походження, повний ланцюг збереження, усне та безпосереднє дослідження, вільна але мотивована оцінка) і як ці історичні напрацювання можуть бути адаптовані для вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України, зокрема, в умовах цифровізації доказової бази.

Для досягнення визначеної мети поставлено такі завдання:

1. Окреслити історичний контекст прийняття чотирьох базових кодифікацій XIX ст. (Французького КПК 1808 р., СКС Російської імперії 1864 р., Австро-угорського КПК 1873 р. та Німецького КПК 1877 р.) і з'ясувати їхню первинну мету у реформуванні доказового права.

2. Проаналізувати нормотворчі новації кожного кодексу щодо: переліку легітимних джерел доказів; процесуальних форм збирання й фіксації фактичних даних; принципів оцінки (внутрішнє переконання, моральна певність, вільна оцінка доказів).

3. Порівняти роль поліцейського розшуку у формуванні доказової бази та ступінь судового/прокурорського контролю над поліцейськими матеріалами в різних юрисдикціях.

4. Виділити ключові процесуальні гарантії достовірності (ланцюг збереження, усність і безпосередність, мотивування вироку, заборона доказів, здобутих примусом) і простежити їх еволюцію з 1808 до 1877 р.

5. Сформулювати чотири інтегральні критерії континентальної моделі доказування, що склалися до кінця XIX ст., та показати їх відображення у сучасному праві ЄС і України.

6. Оцінити відповідність чинного КПК України історично сформованим критеріям, зокрема щодо електронних доказів та «плодів отруєного дерева».

7. Розробити пропозиції з адаптації європейських стандартів (ст. 6 ЄКПЛ, Директива (ЄС) 2016/343, Регламент (ЄС) 2023/1543) до національного законодавства України з урахуванням цифровізації та великих даних (big data).

8. Визначити напрями подальших наукових досліджень, пов'язаних із доказовими проблемами штучного інтелекту, кіберзлочинності й алгоритмічних експертиз у кримінальному процесі.

Матеріали та методи

Емпіричну основу дослідження становлять чотири базові кодифікації XIX століття: Французький Кримінально-процесуальний кодекс 1808 р., Статут кримінального судочинства Російської імперії 1864 р., Кримінально-процесуальний кодекс Австро-Угорщини 1873 р. та Кримінально-процесуальний кодекс Німецької імперії 1877 р. До аналізу також залучено сучасні нормативні акти (КПК України 2012 р., статтю 6 ЄКПЛ, Директиву (ЄС) 2016/343, Регламент (ЄС) 2023/1543), прецеденти Федерального верховного суду Німеччини (Bundesgerichtshof) і Європейського суду з прав людини, а також праці класиків і сучасні дослідження вітчизняних та зарубіжних фахівців з порівняльного кримінального процесу.

Методологічну базу становить *історико-правовий підхід*, який дає змогу розкрити соціально-політичні детермінанти кожного кодексу й простежити поступ з 1808 до 1877 р.; *порівняльно-правовий метод*, що забезпечує системне зіставлення норм про джерела доказів, процедури їх одержання, критерії допустимості та моделі оцінки: внутрішнє переконання (intime conviction) – суб'єктивна, але раціонально обґрунтована впевненість суддів чи присяжних у достовірності доказів та вільна оцінка доказів (freie Beweiswürdigung) – право суду без формальних «таблиць сили» самостійно визначати переконливість і достатність усієї доказової сукупності, тощо; *формально-юридичний аналіз* для точного тлумачення статей та їхньої ієрархії; *системно-структурний* підхід, який виявляє місце доказових приписів у загальній архітектурі процесуального права й окреслює триєдину зв'язку «джерело – процесуальна форма – оцінка»; *функціональний аналіз* ролі поліції, слідчого судді та суду присяжних у формуванні доказової бази; *герменевтичний* і *контент-аналіз* для інтерпретації історичних термінів: «моральна певність» (moral certitude), «серйозні непрямі ознаки» (indices graves) крізь призму сучасної доктрини; а також *загальнонаукові прийоми* аналізу, синтезу, індукції, дедукції й аналогії.

Окремо використано метод «*ланцюга збереження*» як евристичну модель по-

рівняння традиційних пломб і сучасних цифрових хеш-ідентифікаторів. Комплекс зазначених методів уможливив досягнення мети дослідження та виконання поставлених завдань: реконструювати генезу континентальної моделі доказування, виокремити чотири її незмінні критерії й оцінити їх актуальність для сучасного права ЄС та України.

Виклад основного матеріалу

В Кримінально-процесуальному кодексі Франції від 16 листопада 1808 р. (Code d'instruction criminelle – буквальний переклад французької назви – «Кодекс кримінального слідства», або дослівніше: «Кодекс кримінальної інструкції», в народі – Кодекс Наполеона) – (далі КПК Франції 1808 р.) слово preuves (докази) не визначається прямо, однак сам текст через окремі статті докладно регулює, хто збирає, у якій формі фіксує і як оцінює доказовий матеріал. Уже ст. 8 покладає на поліцію судову обов'язок розшукувати злочини і «збирати докази», передаючи їх разом із затриманими до судових органів. Статті 11 та 17 зобов'язують комісарів поліції й мерів описувати у протоколах «характер, обставини і докази чи ознаки» правопорушення і негайно надсилати ці акти слідчому судді. Блок статей 35–38 регламентує обшук, виїмку й опис речей: прокурор вилучає «усе, що може служити виявленню істини», опечатує і додає до справи; обшук дозволено лише коли «доказ імовірно може бути здобутий» (ст. 36). Стаття 40 вводить поняття indices graves – серйозних непрямих ознак вини, на підставі яких підозрюваного можна затримати у порядку flagrante delicto (на місці злочини, «на гарячому»). Коли йдеться про насильницьку смерть, ст. 44 зобов'язує прокурора залучити лікарів-експертів і скласти медичний рапорт, що стає офіційним доказом.

Отже, аналіз еволюції концепції доказів у кримінальному процесі XIX століття з порівняльно-правовим дослідженням нормативних джерел Франції, Російської імперії, Австро-Угорщини та Німеччини є не лише актуальним з історичної точки зору, але й критично важливим для подальшого розвитку кримінально-процесуального законодавства України в контексті забезпечення верховенства права та реалізації права на справедливий суд.

Особисті джерела врегульовано статтями 71–85: свідки викликаються суддею-інструктором, дають показання під присягою, для дітей до п'ятнадцяти років передбачено форму декларації без присяги (ст. 79), а недосяжні свідки допитуються за судовим дорученням (статті 83–85). Зізнання (aveux) не мають окремого розділу, але статті 35 і 41 встановлюють порядок допиту, під час якого протокол з відповідями підозрюваного оформлюється як письмовий доказ.

У суді асизів обвинувальний акт і вся сукупність доказів відкрито оголошуються перед журі за статтями 310–317; свідки знову присягають говорити правду, а речові й письмові матеріали досліджуються усно й безпосередньо. Кульмінаційною нормою є ст. 342: закон не вимагає від присяжних звіту про способи міркування і не встановлює числових правил сили джерел; вердикт має ґрунтуватися на їхньому intime conviction – внутрішньому переконанні, що відповідає стандарту моральної впевненості (moral certitude). Через це кодекс демонстративно відкидає середньовічну арифметику доказів.

Отже, у КПК Франції 1808 р. терміни preuves (докази), indices (індекси), témoignages (свідчення) і aveux (зізнання) використовуються для позначення різних класів доказового матеріалу, але визначальною є не їх формальна вага, а процесуальна легалізація і подальша вільна оцінка присяжними. Таким чином, закон закріплює систему, в якій доказом визнається будь-яка інформація, що зібрана у передбаченій законом формі й здатна породити у журі внутрішню моральну певність.

КПК Франції 1808 р. уперше для національного права поклав на поліцію

(police, ст. 8) та прокуратуру (ministère public, ст. 35–38) формальний обов'язок збирати й протоколювати докази (preuves, ст. 8) та ознаки (indices, ст. 40), детально регламентував процесуальну форму для кожного їх різновиду: речові об'єкти (objets matériels, статті 35–38), акти вилучення (saisies, статті 35–38), свідчення (témoignages, статті 71–85) і експертні висновки (rapports d'experts, ст. 44). Водночас Кодекс відмовився від середньовічної «арифметики» сили доказів і передав їхню переконливість на розсуд журі за принципом внутрішнього переконання (intime conviction, ст. 342). Отже, хоча дефініція поняття «доказ» прямо не подається, сукупність наведених статей створює для свого часу модерний стандарт вільної, але процесуально впорядкованої оцінки доказового матеріалу.

Статут кримінального судочинства (СКС) (Устав уголовного судопроизводства) Російської імперії від 20 листопада 1864 р. не містить узагальненої юридичної дефініції поняття «доказ». Слід звернути увагу на те, що законодавець уперше прямо відмовився від середньовічної «арифметики доказів» і закріпив свободу внутрішнього переконання суду та присяжних, а також відмовився й від дефініції доказів в СКС, що було обумовлено двома причинами.

По-перше, ст. 8 СКС проголошує скасування «теорії доказів, основаної єдино на їх формальній силі», тобто відкидає середньовічні таблиці «повних» і «неповних» доказів і закріплює принцип внутрішнього переконання суддів та присяжних. При цьому збирання доказів на попередньому розслідуванні регламентують статті 440–452: слідчий зобов'язаний невідкладно проводити огляд місця події, обшук, виїмку, призначати експертизу, описувати й опечатувати предмети, що «можуть служити встановленню істини»; усі речі після фіксації набувають статусу речових доказів.

По-друге, замість дефініції доказів СКС детально описує процесуальний «каркас» доказування. Повний перелік та процесуальні форми джерел доказів містить Глава II СКС «Про доказательства» (статті 593–627). Тут окремо врегульовано: показання підсудного і свідків (статті 593–603), протоколи очних ставок (статті 604–607), висновки експертів (статті 608–612), речові докази (статті 616–620) й письмові документи (статті 623–627). Для кожного виду встановлено форму протоколу й порядок приєднання до справи, що остаточно розмежувало «джерело» й «спосіб одержання» доказу. Так фактичні дані набувають статусу доказу не через словесне визначення, а через дотримання чітко прописаної процедури та через подальшу вільну (але мотивовану) оцінку суду.

У головному судовому розгляді всі докази мають досліджуватися шляхом безпосереднього й усного розгляду**.** Відповідно до ст. 587 СКС, справа має розглядатися відкрито, у присутності присяжних. При цьому ст. 595 передбачає можливість оголошення письмових протоколів лише у виняткових випадках – наприклад, у разі смерті свідка, його тяжкої хвороби або інших обставин, що унеможливлюють особисту участь у засіданні. Отже, принцип безпосередності став процесуальним гарантом достовірності доказів.

Після завершення дебатів суд і присяжні йдуть до нарадчої кімнати, а мотиви вироку викладаються відповідно до статей 768–769: суд повинен докладно навести фактичні підстави, оцінити кожен доказ і показати логічний зв'язок їх сукупності; розбіжності вирішуються більшістю голосів, зберігаючи таємницю наради. Така вимога раціонального мотивування запровадила контроль касаційної інстанції над правильністю оцінки доказів.

Термінологічно СКС 1864 р. оперує словами «доказательства» для позначення всієї сукупності фактичних даних, «улики» для речових слідів злочину, «показания» для усних повідомлень і «заключение экспертов» для спеціальних

знань; поняття «indices graves» (серйозні ознаки) відсутнє, але його функцію виконують формули «сукупність відомостей, що переконують суд» (у контексті ст. 593 і далі).

Отже, усі класичні й сучасні кримінально-процесуальні системи – від КПК Франції 1808 р. до чинного КПК України – розглядають принцип безпосередності як необхідну «оптичну лінзу», крізь яку фактичні дані перетворюються на повноцінні докази у суді. У французькій моделі присяжні мусять сприймати матеріал «у власній залі» й формувати intime conviction (внутрішнє переконання) лише після відкритого оголошення обвинувального акта, допиту свідків і демонстрації речей (Code d'instruction criminelle, 1808, art. 310–342)

У СКС принцип безпосередності – тобто обов'язкової усної й особистої перевірки кожного доказу безпосередньо в залі суду – прописано цілою сукупністю взаємопов'язаних статей: ст. 587 встановлює усний і публічний характер розгляду (ст. 587 наказує розглядати кримінальну справу «усно й прилюдно у присутності присяжних», що апріорі виключає покладання вироку на письмові зведення: кожне джерело інформації має з'явитися перед судом «у живому вигляді»; ст. 588 вимагає особистого заслуховування кожного джерела (ст. 588 конкретизує вимогу особистої перевірки – свідка, експерта чи підсудного слід вислухати безпосередньо; запозичені протоколи або чужі пояснення не можуть замінити прямого допиту, а ст. 595 дозволяє читати письмові протоколи лише у виняткових випадках, тим самим роблячи безпосередність гарантом достовірності, тобто чітко окреслює межі можливих відступів: стаття 595 дозволяє оголошення письмових протоколів лише за смертю, тяжкою недугою чи іншою непереборною перешкодою для свідка, тим самим підтверджуючи, що безпосередність є правилом, а читання документів – вузьким винятком (СКС 1864, статті 587–595).

Нормативну конструкцію підкріплює механізм очної ставки: статті 604–607 приписують усувати суперечності між показаннями лише шляхом очної конфронтації за участю суддів і присяжних, аби забезпечити автентичність сприйняття й дати сторонам можливість одразу поставити запитання. Статті 616–620 розгортають принцип щодо речових доказів: суд зобов'язаний власноруч оглянути й продемонструвати присяжним усі предмети, вилучені під час розслідування; сам по собі протокольний опис речі доказової сили не має. Нарешті, статті 623–627 встановлюють, що листи, акти чи будь-які інші документи набувають статусу доказу тільки після їх публічного оголошення вголос у присутності сторін і присяжних, що унеможливлює приховані маніпуляції змістом писемних джерел.

СКС Російської імперії 1864 р. «розкладає» принцип безпосередності на три обов'язкові етапи: (1) фізична поява джерела перед судом, (2) усне дослідження за участю сторін, (3) публічна демонстрація або оголошення матеріального носія фактичних даних. Саме сукупність цих статей формує процесуальний бар'єр, який гарантує достовірність інформації та захищає внутрішнє переконання суддів і присяжних від опосередкованих, неперевірених відомостей.

СКС 1864 р. не формулює поняття «доказ» експліцитно саме тому, що реформатори зробили акцент на процесуальній формі та свободі суддівської оцінки: «доказом» визнається будь-який фактичний матеріал, легалізований установленою законом процедурою і перевірений у публічному судовому засіданні.

Таким чином, СКС 1864 р. закріпив модерну модель доказування: (1) скасування формальних таблиць сили доказів; (2) процесуально оформлене розмежування джерела й способу одержання; (3) усне, гласне, безпосереднє дослідження перед присяжними; (4) обов'язкове мотивування вироку. Усе це на той час перетворило кримінальний процес

Російської імперії на одну з найпослідовніших європейських систем вільної оцінки доказів, вплинувши на подальші кодифікації XX ст. і сучасні норми країн пострадянського простору.

Кримінально-процесуальний кодекс Австро-Угорщини (Strafprozessordnung – скорочено StPO) від 23 травня 1873 р. (далі – КПК Австро-Угорщини, 1873 р.) остаточно зламав легалістичну «арифметику» сили доказів і запровадив принцип вільної оцінки: § 258 наказав, що судді та, де це передбачено, присяжні ухвалюють фактологічні висновки на підставі «вільного переконання, сформованого з результатів слухання». Попереднє провадження було покладене на слідчого суддю (Untersuchungsrichter) (§ § 1–87), який збирав матеріальні сліди, проводив обшуки й експертизи, але не оцінював їхню вагу, залишаючи це виключно суду, що поєднало інквізиційний збір фактів із гарантією судового контролю.

КПК Австро-Угорщини, 1873 р. уперше для австрійського права системно розмежував доказові джерела (Beweismittel) і процесуальні дії (Beweishandlungen): § § 238–257 перелічили усні свідчення (Zeugenaussagen), письмові документи (Urkunden), речові сліди (Sachbeweise) та експертні висновки (Gutachten) і детально регламентували порядок їх допиту, огляду й заслуховування.

Щоб убезпечити достовірність, § § 239–240 закріпили принципи усності та безпосередності: усі джерела мусять досліджуватися усно й прямо перед судом, а читання протоколів допускається лише у вузьких винятках, перелічених у § 281 (наприклад, смерть або тяжка хвороба свідка). Одночасно § 96 запровадив одну з перших у Європі абсолютних заборон доказів (Beweisverbote): показання, здобуті тілесним чи психічним примусом, є недійсними.

У головному судовому розгляді присяжні діють спільно з професійними суддями: відповідно до § 313, саме журі вирішує питання вини підсудного, але виключно на підставі доказів, які були безпосередньо досліджені під час відкритого судового засідання. Після вердикту судді зобов'язані мотивувати вирок; § 342 вимагає докладно викласти фактичні підстави та логічний ланцюг оцінки кожного доказу. Використана в кодексі термінологія – доказові джерела (Beweismittel) і процесуальні дії (Beweishandlungen), а також технічні формули «моральна певність» (moralische Gewissheit) та «вільне переконання» (freie Überzeugung) – стали еталоном для подальших центрально-європейських кодифікацій. Сам матеріал, поданий поза цими рамками, не набував статусу доказу.

Рейхівський Кримінально-процесуальний кодекс Німецької імперії (Reichs-Strafprozessordnung, скорочено – Reichs-StPO, (StPO) від 1 лютого 1877 р., уведений у дію 1 жовтня 1879 р. (далі – Німецький КПК, 1877 р.) розвинув австро-угорську модель: § 136a закріпив абсолютну заборону на докази (beweisverbot) щодо будь-яких показань, здобутих катуванням, обманом, гіпнозом чи медикаментами, а § 244 II поклав на суд обов'язок активного з'ясування істини – викликати свідків або витребувати документи навіть без клопотання сторін. Разом із принципами усності та безпосередності (§ § 250–251) ця новація забезпечила баланс між повною свободою суддівської оцінки та жорсткими процесуальними бар'єрами проти недобросовісних методів.

Отже, Австро-Угорський кодекс, 1873 р. створив цілісну конструкцію: закрите коло легітимних джерел, обов'язкове усне й безпосереднє їх дослідження та вільна, але мотивована оцінка – підхід, який став підґрунтям для німецької, шведської й слов'янської доктрин доказування.

Німецький КПК, 1877 р. не просто окреслив перші абсолютні «заборони доказів», а й запустив логіку стримування процесуальних порушень, яку сучасна доктрина називає «плодами отруєного дерева» (fruits of the poisonous tree) –

ключову роль у цьому відіграла норма § 136a, що робить недопустимими показання, здобуті катуванням чи обманом.

Уже в XX ст. Федеральний суд ФРН (Bundesgerichtshof) неодноразово підтверджував, що дані, отримані з порушенням § 136a, мають «віддалену недопустимість» і мають вилучатися разом із будь-якими похідними доказами – зокрема в постановах 1 StR 316/05 від 30.08.2006 р. та 5 StR 108/10 від 26.10.2010 р. (dejure.org).

Європейський суд з прав людини розвинув цей підхід у справах «Джалло проти Німеччини» (Jalloh v. Germany, 2006) та «Гефген проти Німеччини» (Gäfgen v. Germany, 2010), наголосивши, що використання примусово здобутих зізнань або пов'язаних із ними «похідних» відомостей несумісне зі справедливим судом за статтею 6 ЄКПЛ (HUDOC).

Сьогодні ця заборона відтворена у статті 15 Директиви (ЄС) 2016/343, яка прямо вимагає від держав-членів виключати будь-які докази, отримані під катуванням чи негуманним поводженням (EUR-Lex).

Аналогічний підхід має бути здійснений й у КПК України. Для цього пропонуємо внести зміни до статті 87 КПК, якими передбачити недопустимість будь-яких даних, здобутих шляхом катування або незаконного доступу до інформації.

Таким чином, § 136a Reichs-StPO заклав підвалини континентальної доктрини «плодів отруєного дерева», яка пройшла тривалий шлях – від імперського кодексу через практику BGH та ЄСПЛ до сучасних норм ЄС і проектованого українського законодавства, – забезпечуючи зовсім інший рівень захисту прав людини в кримінальному процесі.

У головному судовому розгляді порядок викладу (дослідження) доказів унормовано положеннями § 243 Німецького КПК, 1877 р.: головуючий перевіряє явку обвинуваченого, захисника й усіх заявлених джерел, а свідків тримають поза залою до моменту виклику, щоб запобігти взаємному впливу. Сторони забезпечені процесуальними гарантіями: право мовчання та професійної таємниці захищає § 53 Німецького КПК, а в тяжких справах суд зобов'язаний призначити захисника за § 141 Німецького КПК, якщо підсудний не має обраного адвоката.

Після проголошення вироку діє касаційний контроль достатності доказів через так звану «скаргу на необстеженість» («Aufklärungsrüge») у розділі «Перегляд» (§ § 333–358 Німецького КПК). Федеральний суд може скасувати рішення, якщо перша інстанція проігнорувала очевидно доступний доказ або безпідставно відхилила клопотання сторони, що й нині слугує запобіжником проти формального довільного переконання. § 261 Німецького КПК повторює формулу свободи оцінки доказів, закріплену раніше у статті 258 Австро-угорського КПК 1873 («Strafprozessordnung»), але поширює її не лише на присяжних, а й на професійні суди, остаточно скасовуючи будь-які «правила сили» джерел. Поряд із цим стаття 244 частина II покладає на суд активний обов'язок самостійно витребувати необхідний доказ, якщо цього потребує з'ясування істини.

Принципи усності й безпосередності, закріплені у § § 250 та 251 Німецького КПК, дозволяють використовувати письмові протоколи лише у чітко обмежених випадках, тим самим усуваючи переважну більшість середньовічних письмових актів.

§ 136a Німецького КПК вводить перший на загальноімперському рівні каталог «заборон доказів» («Beweisverbote»): будь-які показання, здобуті катуванням, обманом, гіпнозом чи медикаментозним впливом, визнаються абсолютно недопустимими. Через інститут скарги на неповне з'ясування обставин справи, або коротко – *«скарга на неповноту з'ясування»* «Aufklärungsrüge») в касаційній інстанції Вищий імперський суд міг скасувати вирок, коли суд першої інстанції «закрив очі» на прогалину доказування – практика, що зберігається у Федеративній Республіці Німеччина й сьогодні.

Отже, Німецький КПК 1877 р. підсумував континентальний перехід до системи вільної, але раціонально мотивованої оцінки доказів: легітимним визнається лише той доказ, що походить із закритого кола джерел («Beweismittel») і введений у процес за суворою формою; суд не тільки оцінює, а й активно доповнює доказування, коли це потрібно для істини; усність, безпосередність і заборона примусу гарантують чистоту матеріалу; касаційний нагляд перевіряє, чи не порушено ці вимоги. Ця модель, гнучкіша за австрійську та послідовніша від французької, стала класичним зразком німецькомовного кримінального процесу і досі визначає обличчя доказового права у ФРН.

На основі порівняльного аналізу можна ствердити, що еволюція поняття кримінально-процесуального доказу в Європі XIX ст. йшла від середньовічної «арифметики» формальних джерел до моделі, у якій доказ – це будь-які фактичні дані, добуті у визначеній законом формі та оцінені судом за принципом внутрішнього переконання.

КПК Франції 1808 р. уперше відкинув наперед установлені «квоти» сили джерел: присяжні мали вирішувати питання вини, спираючись на *внутрішнє переконання* (intime conviction) – «моральну певність», що формується після усного й публічного дослідження всіх *доказів* (proves) у залі суду (статті 342, 310–317). Доктринальне підґрунтя сформулював Франческо Карара, доводячи, що доказом є лише факт, здатний породити *моральну певність* (certezza morale) (Carrara, 1877, p. 110).

СКС 1864 р. нормативно закріпив відмову від формальної сили доказів: ст. 8 проголошувала, що «теорія доказів, основана єдино на їх формальності, скасовується», перенісши акцент на переконання суддів і присяжних; водночас глава II (статті 593–627) вперше чітко розмежувала *дані – джерело – процесуальну дію*, установивши обов'язкові протокольні форми для кожного виду доказу.

Австро-угорський КПК 1873 р. зробив наступний крок: § 258 сформулював принцип *вільної оцінки доказів* (freie Beweiswürdigung) – суддя й (де передбачено) присяжні вирішують питання факту «на підставі вільного переконання, винесеного з результатів слухання»; будь-які «правила сили» доказів були скасовані. § § 238–257 уперше законодавчо поділили *джерела доказів* (Beweismittel) та *процесуальні дії* (Beweishandlungen), урівнявши речові сліди з усними показаннями; § 96 увів одне з перших у Європі абсолютних *заборон доказів* (Beweisverbote) щодо інформації, здобутої під примусом.

Німецький КПК 1887 р. систематизував континентальну модель. § 261 закріпив *вільну суддівську оцінку* (freie richterliche Beweiswürdigung), а § 244 II установив *обов'язок суду з'ясувати істину* (Aufklärungspflicht) навіть без ініціативи сторін. Принципи *усності та безпосередності* (§§ 250–251) гарантували, що доказ досліджується перед судом особисто, а не через протокольні «зведення». § 136a створив перший загальноімперський каталог *абсолютних заборон доказів* – матеріал, здобутий катуванням, обманом чи гіпнозом, є «абсолютно непридатним». Через інститут *скарги на неповноту з'ясування істини* (Aufklärungsrüge) касаційна інстанція могла скасувати вирок за ігнорування очевидного доказу (§§ 333–358), що й досі практикує Федеральний суд Німеччини.

Таким чином, до кінця XIX ст. склався класичний континентальний трикутник доказового права: (1) *закрите коло легітимних джерел;* (2) *усне й безпосереднє публічне дослідження;* (3) *вільна, але мотивована оцінка* без формальних «квот», підкріплена касаційним контролем. Саме ця конструкція лягла в основу статей 84–94 КПК України та сучасних стандартів Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ).

Важливе місце у збиранні (отриманні) доказів у кримінальному процесі

XIX ст. належало поліцейському розшуку, який у кожній із проаналізованих кодифікацій був «вхідним фільтром» фактичних даних, але ступінь контролю й форма легалізації цього матеріалу у кожній із істотно різнилися.

КПК Франції 1808 р. доручив *судовій поліції* (*police judiciaire*) власними силами відшукувати факти, що стосуються злочину, негайно складати первинні протоколи мерів чи комісарів і пересилати їх слідчому судді (статті 8, 11, 17). Перевірка помешкань і виїмка дозволялися тільки тоді, коли «є підстави гадати, що завдяки цьому може бути здобуто доказ» (ст. 36), а поняття *«серйозні непрямі ознаки»* (*indices graves*) легітимувало затримання *на місці вчинення* (*in flagrante delicto*) (ст. 40). Водночас жоден акт поліції не мав самодостатньої доказової ваги: присяжні могли спиратися лише на ті фактичні відомості, що були оголошені усно й публічно в суді та здатні сформувати у них *внутрішню моральну певність* (*intime conviction*) (статті 310–342). Таким чином, поліція виконувала роль первинного збирача інформації, але справжнього статусу доказу факти набували тільки після відкритого їх дослідження перед журі. (Code d'instruction criminelle 1808, статті 310–342).

СКС Російської імперії 1864 р. запровадив суворішу трирівневу легалізацію поліцейського матеріалу. Спершу поліція, діючи за статтями 440–452, проводила огляд, обшук, виїмку та опечатування предметів, які «можуть служити встановленню істини». Далі слідчий або прокурор перевіряв законність дій поліції й, затвердивши протокол, надавав предметам статус «улики» чи «показання». Нарешті, у суді принцип безпосередності вимагав особистого й усного дослідження кожного джерела (статті 587, 588, 595), і тільки тоді матеріал ставав повноцінним доказом.

Австро-угорський КПК 1873 р. підпорядкував поліцію контролю слідчого судді (Untersuchungsrichter): первинні донесення (Vorberichte) поліції надходили судді, який санкціонував усі наступні дії (§ § 1–89). Кодекс чітко розділив джерела доказів (Beweismittel) і процесуальні дії (Beweishandlungen) (§§ 238–257), запровадив принцип вільної оцінки (§ 258) та одну з перших у Європі абсолютну заборону використання показань, здобутих примусом (beweisverbote) (§ 96). Доказова сила поліцейського протоколу визнавалася лише після його оголошення в суді з дотримання судових процедур.

Отже, порівняльний аналіз показує градацію судового контролю: від французької моделі оперативної ініціативи судової поліції (police judiciaire), через російську триступеневу систему протокол поліції → прокурор → суд, до австрійської двоступеневої схеми «поліція → слідчий суддя», де без санкції суду поліцейський матеріал залишався поза статусом доказу.

Німецький КПК 1877 р. остаточно вибудував триступеневий ланцюг «*поліція* (Polizei) → *прокуратура* (Staatsanwaltschaft) → *суд* (Gericht)». Поліція могла проводити лише невідкладні слідчі дії (*Ermittlungen*) і мусила негайно звітувати прокуророві (§ 165); обшук понад 24 години допускався тільки за ордером слідчого судді (§ 98). Уже перше опитування підозрюваного супроводжувалося роз'ясненням права мовчання (§ 163a), а будь-який примус автоматично робив матеріал недопустимим (§ 136a). Дотримання «чистоти» доказів контролювалося касаційно через так звану *скаргу на неповноту з'ясування обставин* (*Aufklärungsrüge*) (§§ 333–358).

Французький КПК 1808 р. поклав на *судову поліцію* (*police judiciaire*) обов'язок збирати докази і складати первинні протоколи комісарів або мерів, які негайно надсилалися слідчому судді (статті. 8, 11, 17); обшук допускався лише за наявності припущення, що «доказ імовірно буде здобутий» (ст. 36), а поняття *«серйозні непрямі ознаки»* (*indices graves*) легітимувало затримання *на гарячому (in flagrante delicto) (ст. 40). Однак жоден поліцейський протокол*

не мав самостійної доказової сили: присяжні могли покладатися тільки на фактичні дані, публічно й усно досліджені в суді, які породили у них *внутрішню моральну певність* (*intime conviction*) (статті 310–342).

У СКС Російської імперії 1864 р. поліцейські матеріали перетворювалися на судові докази виключно після триступеневої легалізації: спершу поліція протоколювала огляд місця події, обшук та вилучення (статті 440–452); далі слідчий чи прокурор перевіряв законність дій і, затвердивши матеріал, надавав йому статус «улики» або «показання» (статті 593–603); і, нарешті, суд досліджував їх усно й безпосередньо у присутності присяжних (статті 587, 588, 595).

Австро-угорський КПК 1873 р. вбудував поліцію у жорстку схему судового контролю: будь-яке обмеження прав особи вимагало санкції *слідчого судді* (*Untersuchungsrichter*) (§ § 1–89), а показання, видобуті під примусом, визнавалися абсолютно недійсними (§ 96). Тільки після оголошення протоколів у суді вони набували доказової сили (§ § 238–257, 258).

Таким чином, усі чотири вище проаналізовані нами кодифікації узгоджуються у ключовому принципі: *фактичні дані, зібрані поліцією, стають справжнім доказом лише після процесуальної легалізації й публічної перевірки у суді*.

Еволюція йшла від французької «оперативної ініціативи» до німецької триступеневої моделі з абсолютними заборонами примусу, формуючи нинішній континентальний стандарт, за якого доказ – це дані, отримані у чітко визначеній формі, ратифіковані процесуальним наглядом, відкрито досліджені в суді та оцінені на засадах внутрішнього переконання без наперед установлених квот.

У сучасних умовах цифровізації кримінального процесу питання автентичності, допустимості та способу демонстрації електронних доказів набуває нового значення, що прямо пов'язане з фундаментальним принципом безпосередності. Хоча сьогодні цей принцип отримує нормативне оформлення у Директиві (ЄС) 2016/343 (ст. 15), § 136a чинного Німецького КПК (StPO), в якому забороняється впливати на волю обвинуваченого з метою отримання зізнання чи інших показань шляхом застосування тортур, обману, гіпнозу, наркотичних засобів, тривалого позбавлення сну, знущань, виснаження або будь-яких інших методів, які можуть поставити під загрозу його здатність ухвалювати вільне та розсудливе рішення. Такий вплив є недопустимим як під час допиту, так і за межами допиту, незалежно від того, проводиться він судом, прокурором чи іншими особами, уповноваженими на розслідування. Показання, отримані з порушенням цього припису, не можуть бути використані як докази – навіть у тому випадку, якщо обвинувачений погодився на їх використання. (StPO). Це положення закріплено також у Регламенті (ЄС) 2023/1543. Його витоки простежуються ще у базових кодифікаціях кримінального процесу XIX століття (Французькому КПК 1808 р., Статуті кримінального судочинства Російської імперії 1864 р., Австро-угорському КПК 1873 р. та Німецькому КПК 1877 р.).

Французький КПК 1808 р. вперше в континентальній Європі закріпив ідею «живого суду», відповідно до якої суд має особисто заслухати свідків і переглядати речові докази у присутності сторін. Статті 330–332 передбачали, що доказування повинно відбуватися безпосередньо перед суддями, і саме вони мають скласти уявлення про факти на основі власного сприйняття (Code d'instruction criminelle, 1808). Цей підхід ліг в основу подальшого розуміння безпосередності як гарантії правдивості та процесуальної чистоти доказу.

СКС Російської імперії 1864 р. розвинув цю концепцію з урахуванням змагального процесу. У статтях 587–595 прямо закріплювався обов'язок представлення речових доказів безпосередньо в судовому засіданні. Зокрема, стаття

589 зобов'язувала суд не лише фіксувати факт наявності речового доказу, але й особисто його оглядати за участю сторін (Судебные уставы Российской империи, 1865). Така норма унеможливлювала прийняття рішень на підставі матеріалів, що не були піддані процесуальній перевірці.

Австро-угорський КПК 1873 р. продовжив цю традицію в умовах централізованої монархії, роблячи наголос на формальній безпосередності – свідки мали з'явитися до суду особисто, їх не можна було просто зачитувати зі слідчого протоколу (§ § 238, 250). У рішенні від 1894 р. Верховний суд Австро-Угорщини навіть скасував вирок через відсутність оригіналу листа, який суд використав як доказ, що свідчить про жорстке дотримання принципу безпосередності (Oberster Gerichtshof der k.k. Österreichisch-Ungarischen Monarchie. Entscheidung vom Jahr 1894).

Німецький КПК 1877 р. також чітко закріпив положення, які вимагали, щоб вирок ґрунтувався винятково на доказах, досліджених безпосередньо в судовому засіданні. § 226 передбачав, що склад суду має бути незмінним протягом усього розгляду, а § 250 прямо забороняв постановлення вироку на підставі лише письмових доказів, які не досліджені в залі суду. Ці положення створювали процесуальне середовище, в якому можливість судового свавілля значно обмежувалася.

У сучасному праві ці історичні принципи трансформуються у вимоги цифрової доби. Директива (ЄС) 2016/343 у статті 15 встановлює право обвинуваченого бути присутнім на слуханні, під час якого подаються докази, і реально брати участь у їх спростуванні, що прямо пов'язано із безпосереднім дослідженням доказів у залі суду (Directive 2016/343). Регламент (ЄС) 2023/1543, ухвалений з метою цифровізації правової співпраці, регулює порядок обміну електронними доказами між державами-членами ЄС, передбачаючи дотримання цифрового ланцюга зберігання доказів (chain of custody), їх верифікації, електронної ідентифікації та автентичності, але не скасовує вимоги щодо судового огляду оригіналу, якщо того потребує національне право (Regulation 2023/1543).

У Німеччині § 136a StPO забороняє використання методів, що спотворюють волевиявлення особи або сприйняття судом. Ця заборона, виходячи із змісту цієї статті, охоплює не лише фізичний чи психологічний тиск, а й тонкі форми впливу на поведінку особи під час дачі показань або на оцінку доказів. До цього належать і маніпулятивні способи подання доказів – зокрема, коли аудіовізуальні дані демонструються вибірково або поза контекстом, фрагментарно демонструються електронні носії без пред'явлення їх повної структури (Strafprozessordnung, § 136a; Reindl-Krauskopf, 2018).

У підсумку, порівняльно-правовий аналіз дозволяє дійти висновку: демонстрація саме оригіналу електронного носія в судовому засіданні повинна визнаватися необхідною умовою дотримання принципу безпосередності у тих випадках, коли доказ має вирішальне значення. Такий підхід не лише відповідає стандартам Європейського суду з прав людини (наприклад, у справі Al-Khawaja and Tahery v. UK, 2011), але й зберігає тяглість традицій континентальної правової культури, що бере початок від кодифікацій XIX ст.

У процесі цифровізації правосуддя Україна стикається з викликами, що потребують імплементації європейських стандартів гарантій справедливого суду, зокрема ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ), положень Директиви (ЄС) 2016/343 та Регламенту (ЄС) 2023/1543. Пріоритетними стають питання забезпечення презумпції невинуватості, доступу до електронного правосуддя, обґрунтованого використання алгоритмічних систем (AI, Big Data), захисту цифрових доказів і недопущення порушення принципу рівності сторін.

Директива (ЄС) 2016/343 прямо зобов'язує держави забезпечити, щоб жодна публічна заява з боку органів влади не створювала враження про вину особи до набуття рішенням суду остаточного характеру (Directive (EU) 2016/343). Водночас, в українській практиці поширені випадки публічного обвинувачення у ЗМІ або через сайти правоохоронних органів. З огляду на це доцільно внести зміни до Закону України «Про інформацію» (Закон № 2657-XII, 1992) та КПК України, прямо заборонивши поширення інформації, яка містить формулювання про винуватість особи до судового рішення, з урахуванням критеріїв, встановлених у рішенні ЄСПЛ у справі *Allen v. the United Kingdom* (ECHR, 2013).

Регламент (ЄС) 2023/1543 передбачає створення системи безпечного цифрового обміну доказами (e-Evidence Digital Exchange System), де ключовими є гарантії цілісності, достовірності та ідентифікації доказу (Regulation (EU) 2023/1543). В Україні досі відсутні нормативні вимоги до цифрового ланцюга зберігання (chain of custody) та перевірки автентичності цифрового сліду. Доцільно розробити підзаконний акт, який би унормував технічні вимоги до електронного доказу та процедуру верифікації, зокрема за прикладом технічної директиви BSI TR-03145 (BSI, 2021). Також слід передбачити у КПК України обов'язок суду безпосередньо досліджувати цифровий носій, а не лише його роздруківку чи відеофрагмент, що відповідатиме принципу безпосередності, закріпленому ще у § 250 StPO Німецького КПК 1877 р. у і підтвердженому у справі *Taxquet v. Belgium* (ECHR, 2010). Історично цей підхід має глибоке коріння: ще КПК Франції 1808 р., як вже зазначалося, передбачав, що доказування повинно відбуватися безпосередньо перед суддями, і саме вони мають скласти уявлення про факти на основі власного сприйняття. Подібні підходи сповідував і СКС 1864 р., де обов'язковою була участь суду присяжних і відкритий розгляд доказів у залі суду.

З огляду на ст. 6 ЄКПЛ, кожна особа має право на справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом (Конвенція, 1950). Цей принцип має бути гарантований також тоді, коли суд або слідство використовують AI або Big Data для оцінки доказів чи ризиків. Проблема полягає в тому, що алгоритми можуть бути непрозорими, а отже – порушується право на ефективне оскарження. У справі *López Ribalda and Others v. Spain* ЄСПЛ наголосив на необхідності прозорості у використанні цифрових технологій (ECHR, 2019). Відтак, доцільно внести до КПК України положення, що жодне автоматизоване рішення не може бути єдиною підставою для ухвали чи вироку, – як це передбачено у Рекомендації CM/Rec (2020)1 Ради Європи (Council of Europe, 2020).

Регламент (ЄС) 2023/1543 запроваджує модель єдиного цифрового шлюзу, що забезпечує ідентифікацію, автентифікацію та процесуальний контроль (Regulation (EU) 2023/1543). В умовах України це потребує розширення функцій єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС): запровадження цифрового профілю учасника провадження, інтеграції з Єдиним реєстром досудових розслідувань (ЄРДР) та створення механізмів фіксації автоматичних дій сторін. Така модель дозволить забезпечити доступ до правосуддя в цифровій формі без порушення принципу рівності сторін. Подібні принципи вже діяли в Австрії – ще КПК Австро-Угорщини 1873 р. передбачав формалізовану структуру допуску доказів, яка нині має продовження у цифрових форматах.

З розвитком Big Data (великі дані) зростає ризик несанкціонованого аналізу поведінки осіб. Щоб не допустити автоматизованої дискримінації, українське законодавство повинно гарантувати: по-перше, заборону використання «алгоритмічного профайлу» без рішення суду; по-друге, обов'язок інформування

особи про те, що її дані аналізуються у процесуальних цілях; по-третє, право особи отримати доступ до логів AI-систем. Це відповідає положенням ЄКПЛ та рекомендаціям European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) щодо етики цифрового правосуддя (CEPEJ, 2018).

Висновки і перспективи подальших досліджень

Підсумовуючи викладене зазначимо, що еволюція кримінально-процесуального доказового права впродовж XIX ст. – від наполеонівського КПК Франції 1808 р. до Німецького КПК 1877 р. – демонструє не лінійну зміну окремих норм, а глибинну трансформацію самої парадигми «що є доказом» і «хто за нього відповідає». Стара доктрина «арифметики» формальних джерел – з її таблицями «повної» та «неповної» доказової сили – поступилася дворівневій системі: на першому рівні поліція (або інший орган розшуку) фіксує факт у детальній процесуальній формі; на другому – суд або присяжні вільно, але раціонально й публічно оцінюють легалізовані дані. Саме розшукова діяльність поліції стала містком між «сирою» інформацією й процесуальною реальністю суду.

Сучасне право Європейського Союзу фактично кодифікувало цей історичний компроміс. Стаття 6 ЄКПЛ вимагає справедливого суду, який включає як свободу переконання судді, так і процесуальні гарантії сторін; Директива (EU) 2016/343 детально регулює використання показань, отриманих під тиском; Регламент (EU) 2023/1543 поширює аналогічні вимоги на цифрові докази, вводячи єдиний *digital chain of custody* для поліційного розшуку, що структурно повторює пломбування й опечатування речей у XIX ст. Наявність чіткого ланцюга збереження даних сьогодні функціонально замінює тодішні фізичні печатки, а судовий цифровий ланцюг збереження доказів (*gatekeeping)* щодо алгоритмічних висновків повторює історичну роль слідчого судді у Відні 1873 р.

Для України історичні уроки означають, що розширення переліку джерел у статті 84 КПК – насамперед, електронних логів, метаданих і висновків штучного інтелекту – мусить супроводжуватися двома взаємодоповнювальними векторами. Перший – удосконалення поліцейського протоколювання: кожен цифровий слід, як і колись речовий доказ, має бути негайно зафіксований за стандартами неперервності та автентичності, інакше суду доведеться ґрунтуватися на «непроцесуальних» фрагментах. Другий – запровадження процесуальних «абсолютних бар'єрів» на кшталт § 136a Німецького КПК (StPO): інформація, здобута шляхом тиску чи несанкціонованого втручання в дані, повинна безумовно виключатися, інакше руйнується довіра до будь-якої цифрової доказової бази.

У підсумку, спадщина кодифікацій XIX ст. формує чотири незмінні критерії, що залишаються актуальними для держав-членів ЄС і України у XXI ст.:

1. *Формалізоване походження:* доказ виникає лише через процесуально дозволений канал; роль поліції – оперативно зібрати, але не оцінити матеріал.

2. *Повний ланцюг збереження:* від пломби й опечатування до крипто-хеша – безперервність є запорукою достовірності.

3. *Гласне й безпосереднє дослідження:* усність, публічність і можливість перехресного допиту – універсальні засоби очищення інформації від упереджень.

4. *Вільна, але мотивована оцінка:* судове внутрішнє переконання залишається кінцевим арбітром, проте потребує раціонального пояснення, чому саме ця сукупність даних достойна довіри.

Нові технології дають поліції й слідчим більше можливостей збирати інформацію – від відео з камер до даних зі смартфонів. Але навіть найсучасніші «гаджети» не скасовують головне правило: справжнім доказом у суді стає тільки те, що добуте законно, належним чином оформлене і публічно перевірене під час

чесного, змагального розгляду, де кожна сторона може поставити запитання й почути відповідь судді. Саме цей урок, сформований ще у XIX столітті, залишається незмінним і для цифрової доби.

Подальшу наукову роботу у сфері доказів, у тому числі, й пов'язаних із штучним інтелектом, кіберзлочинністю та алгоритмічними експертизами, доцільно розгорнути щонайменше у таких взаємопов'язаних напрямах:

1. *Еволюція наукових доктрин кримінально-процесуального доказу у XIX поч. XX ст.* Здійснення комплексного історико-порівняльного аналізу еволюції доказу як фундаментальної доктринальної й правової категорії у XIX – поч. XX ст., виявлення закономірностей переходу від формальної моделі доказування до моделі, заснованої на принципі внутрішнього переконання та визначення її впливу на сучасні наукові доктрини, доказове законодавство і практику.

2. *Процесуальний статус «алгоритмічного доказу».* Розроблення законодавчого визначення та критеріїв допустимості даних, згенерованих чи оброблених системами штучного інтелекту (ШІ), із урахуванням принципів надійності, відтворюваності та валідації моделей.

3. *Стандарти верифікації та сертифікації ШІ-інструментів для криміналістики.* Формування єдиних методик незалежної оцінки точності, похибок і меж застосовності алгоритмічних систем (наприклад, розпізнавання облич або прогнозної аналітики).

4. *«Пояснюваність» (explainability) як доказовий критерій.* Дослідження юридичного значення інтерпретованості моделей машинного навчання: коли та якою мірою суд має вимагати прозорих пояснень роботи алгоритму для забезпечення права на захист і принципу внутрішнього переконання.

5. *Ланцюг збереження (digital chain of custody) для великих масивів даних.* Удосконалення технічних і процесуальних механізмів фіксації, хешування та передачі цифрових доказів, аби гарантувати їх автентичність у межах transborder investigations.

6. *Алгоритмічні експертизи та роль спеціалістів.* Визначення кваліфікаційних вимог до експертів-дата-сайєнтистів, меж їхньої процесуальної компетенції та процедур перехресного допиту щодо математичних моделей.

7. *Захист права на приватність і недоторканність даних.* Балансування між доказовими потребами слідства й персональними даними, зокрема щодо масового вилучення cloud-контенту, метаданих із смартфонів та трафіку соціальних мереж.

8. *Міжнародне співробітництво та гармонізація з Regulation (EU) 2023/1543.* Порівняльний аналіз підходів держав-членів ЄС до електронних доказів, адаптація українського КПК до механізмів European Production/Preservation Orders.

9. *«Червоні лінії» допустимості: доктрина «плодів отруєного дерева» у цифровій сфері.* Визначення критеріїв, за яких дані, отримані з порушенням кіберетики (наприклад, хакерського зламу без санкції), мають бути виключені разом з усіма похідними алгоритмічними висновками.

10. *Судова аналітика й оцінка ризику упередженості (AI-bias).* Моделювання впливу статистичних і соціальних перекосів алгоритмів на внутрішнє переконання суду, розроблення процесуальних запобіжників проти «автоматизованої дискримінації».

11. *Компетентність суддів і слідчих.* Створення навчальних програм щодо базових принципів машинного навчання, цифрової криміналістики та критичного читання алгоритмічних звітів для всіх учасників кримінального провадження.

Розробка цих напрямів дозволить інтегрувати інструменти ШІ в кримінальне судочинство без втрати фундаментальних процесуальних гарантій, забезпечивши водночас ефективність розслідувань у кіберпросторі та довіру суспільства до нових видів доказів.

Подяки

Немає

Конфлікт інтересів

Немає

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Вапнярчук О.М. Історичний розвиток уявлень про кримінальне процесуальне доказування. *Науковий вісник НЮУ ім. Я. Мудрого.* 2014. с. 115–123 URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13428/1/Vapnyarchuk_115–123.pdf.

Владимиров А.Ф. Учение об уголовных доказательствах по российскому уголовному судоустройству и судопроизводству. Санкт-Петербург: Типография М.М. Стасюлевича, 1879. XLVIII. 847 с.

Гернет М.М. Устав уголовного судопроизводства. Систематический комментарий, Москва, 1914, 367 с. URL: https://runivers.ru/lib/book4774/.

Погорецкий Н.А. Влияние идей И.Я. Фойницкого на определение роли розыска в современном уголовном процессе, у: Стратегии уголовного судопроизводства (Москва: РАП, 2008), с. 82–85. URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=21007502.

Погорецкий Н.А. О соотношении розыска, дознания и следствия по Уставу 1864 г., *Актуальные проблемы российского права*. 2014. № 9(46). с. 1972–1979. URL: https://aprp.ru/issue/2014/9/pogoretskiy.pdf.

Погорецький М.А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі: монографія. Київ: РВВ НА СБУ, 2004. 336 с.

Погорецький М.А. Розшук за Статутом кримінального судочинства 1864 року. *Вісник Акад. правових наук України*. 2003. № 4. С. 272–283.

Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.

Погорецький М.А. Дізнання за Статутом кримінального судочинства 1864 року. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2003. № 3. с. 163–171. URL: https://ppa.dp.ua/issue/2003/3/pogoretskyi.pdf.

Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657–12#Text.

Спасович В.Д. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством, Санкт-Петербург, 1861. 116 с. URL: https://dlib.rsl.ru/viewer/01003989152

Судебные уставы Российской империи. Санкт-Петербург: Типография Министерства внутренних дел, 1865. 812 с.

Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть общая. Том I: Лекции. 2-е изд., пересм. і доп. Санкт-Петербург: Гос. типография, 1902. 815 с. URL: https://www.consultant.ru/edu/student/download_books/book/tagancev_ns_russkoe_ugolovnoe_pravo_chast_obshchaya_tom_i_lekcii/.

Тальберг Д.Г. Руське кримінальне судочинство: посібник до лекцій. У 2 т. Т. 2. Київ: Типо-літографія Т-ва І.Н. Кушнерев і Ко, 1891. 232 с.

Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. II. 3-є вид., Санкт-Петербург, 1910. 607 с. URL: https://dlib.rsl.ru/viewer/01004179965.

Шумило М.Є. Поняття доказів у кримінальному судочинстві: пролегомени до розуміння «невловного» феномену доказового права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 95–104.

Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom [GC], nos. 26766/05 and 22228/06, ECHR 2011. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–108072.

Allen v. the United Kingdom [GC], no. 25424/09, ECHR 2013. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–122859.

Carbasse, Jean-Marie. Histoire de la justice pénale en France (1789–2000). Paris: Presses Universitaires de France, 2011. 496 p. URL: https://books.google.com/books?id=gJRwDwAAQBAJ.

Carrara, Francesco. Programma del corso di diritto criminale. Parte generale. 5a edizione, voll. 1–2. Lucca: Tipografia Giusti, 1877. URL: https://archive.org/details/carrara-programma-del-corso-di-diritto-criminale.

CEPEJ (European Commission for the Efficiency of Justice). Recommendation [№ or title] on the ethics of digital justice, adopted on [date of adoption]. URL: https://www.coe.int/en/web/cepej

Code d'instruction criminelle, 1808. 144 p. Disponible à l'adresse: https://fr.wikisource.org/wiki/Livre:Code_d%27instruction_criminelle,_1808.pdf.

Code d'instruction criminelle. Édition conforme au Bulletin des lois, Paris: Impr. Impériale, 1808. 476 p. Texte intégral numérisé (Gallica). URL: https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5724489m.

Committee of Ministers of the Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2020)1 on the human rights impacts of algorithmic systems, adopted on 8 April 2020. Council of Europe. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx? ObjectID=09000016809e1154.

Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in

criminal proceedings. Official Journal of the European Union, L 65, 1–11. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016L0343.

Friedberg H. v. Entwurf einer Deutschen Strafprozessordnung. Berlin: Georg Reimer, 1873. 287 s.

Gäfgen v. Germany [GC], no. 22978/05, ECHR 2010. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–98553.

Gless, Sabine. Digitale Beweisführung und Verteidigungsrechte im Lichte der StPO 1877. In: Jahrbuch für Strafrecht. Köln: Heymanns, 2021. P. 145–178. URL: https://ssrn.com/abstract=4076461.

Gross, Hans. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. 5., umgearbeitete Aufl. München: J. Schweitzer, 1908. 544 S. URL: https://books.google.com/books/about/Handbuch_f%C3%BCr_Untersuchungsrichter_als_S.html?id=BB3ZAAAAMAAJ.

Gross, Hans. Lehrbuch des Strafprozesses der österreichisch-ungarischen Monarchie. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1875.

Jalloh v. Germany [GC], no. 54810/00, ECHR 2006-IX. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–76000.

Liszt, Franz von. Grundzüge einer deutschen Strafprozessordnung. Berlin: Duncker & Humblot, 1880. URL: https://archive.org/details/grundzgeeine001lisz.

López Ribalda and Others v. Spain [GC], nos. 1874/13 and 8567/13, ECHR 2019. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–197098.

Oberster Gerichtshof der k.k. Österreichisch-Ungarischen Monarchie. Entscheidung vom Jahr 1894 (Az. unbekannt). In: Entscheidungen des k.k. Obersten Gerichtshofes in Strafsachen, Wien, 1894. Ca. 500 s.

Pomeranz, William. Judicial Reform in Russia: 1864–1991. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 272 p. URL: https://doi.org/10.1017/9781108433536.

Regulation (EU) 2023/1543 of the European Parliament and of the Council of 12 July 2023 on digitalisation of judicial cooperation and access to justice. Official Journal of the European Union. 2023. L 189. P. 1–44.

Reindl-Krauskopf S. Beweisverwertungsverbote im Strafverfahren. In: Strafprozessrecht in Österreich und Europa. Wien: NWV Verlag, 2018. S. 115–134.

Taxquet v. Belgium [GC], no. 926/05, ECHR 2010. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–101739

Wahlberg W.E. Entwurf einer Strafprozessordnung für die Republik Österreich. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1873. 312 s.

Weigend, Thomas. Germany. In: Cape, E.; Hodgson, J. (eds.) The Oxford Handbook of Criminal Process. Oxford: Oxford University Press, 2023. P. 589–626. URL: https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190659837.013.26.

REFERENCES

Vapnyarchuk O.M. (2014). Historical Development of Ideas about Criminal Procedural Evidence. *Scientific Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law University*, 4, 115–123. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13428/1/Vapnyarchuk_115–123.pdf.

Vladimirov L.E. (1879). The Doctrine of Criminal Evidence in Russian Criminal Justice and Procedure. Saint Petersburg: Typography of M.M. Stasyulevich.

Gernet M.M. (1914). Statute of Criminal Procedure: A Systematic Commentary. Moscow: Typography. URL: https://runivers.ru/lib/book4774/.

Pohoretskyi M.A. (2004). Problems of Using Materials of Operational-Search Activity in Criminal Procedure: Monograph. Kyiv: Publishing House of the National Academy of the Security Service of Ukraine.

Spasovich V.D. (1861). On the Theory of Judicial-Criminal Evidence in Connection with Judicial Structure and Procedure. Saint Petersburg. URL: https://dlib.rsl.ru/viewer/01003989152

Foinitsky I.Y. (1910). Course of Criminal Procedure, Vol. II. 3rd ed. Saint Petersburg. URL: https://dlib.rsl.ru/viewer/01004179965.

Tagantsev N.S. (1902). Russian Criminal Law: General Part, Vol. I: Lectures. 2nd ed., revised and supplemented. Saint Petersburg: State Typography. URL: https://www.consultant.ru/edu/student/download_books/book/tagancev_ns_russkoe_ugolovnoe_pravo_chast_obshchaya_tom_i_lekcii/.

Pohoretskyi M.A. (2007). Functional Purpose of Operational-Search Activity in Criminal Procedure: Monograph. Kharkiv: Arsis LTD.

Pohoretskyi M.A. (2003). Investigation According to the Statute of Criminal Procedure of 1864. *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4, 272–283.

Pohoretskyi M.A. (2003). Inquiry According to the Statute of Criminal Procedure of 1864. *Problems of Jurisprudence and Law Enforcement*, 3, 163–171. URL: https://ppa.dp.ua/issue/2003/3/pogoretskyi.pdf.

Shumylo M. Ye. (2015). Concept of Evidence in Criminal Procedure: Prolegomena to Understanding the «Elusive» Phenomenon of Evidentiary Law. *Bulletin of Criminal Procedure*, 3, 95–104.

Carbasse J. – M. (2011). History of Criminal Justice in France (1789–2000). Paris: Presses Universitaires de France. URL: https://books.google.com/books?id=gJRwDwAAQBAJ.

Carrara F. (1877). Program of the Criminal Law Course: General Part. 5th ed., vols. 1–2. Lucca: Typography Giusti. URL: https://archive.org/details/carrara-programma-del-corso-di-diritto-criminale.

CEPEJ (European Commission for the Efficiency of Justice). (n.d.). Recommendation on the Ethics of Digital Justice. URL: https://www.coe.int/en/web/cepej.

Code of Criminal Instruction. (1808). Paris: Imperial Printing. URL: https://fr.wikisource.org/wiki/Livre:Code_d%27instruction_criminelle,_1808.pdf.

Committee of Ministers of the Council of Europe. (2020). Recommendation CM/Rec(2020)1 on the Human Rights Impacts of Algorithmic Systems. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016809e1154.

Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the Strengthening of Certain Aspects of the Presumption of Innocence and of the Right to be Present at the Trial in Criminal Proceedings. Official Journal of the European Union, L 65, 1–11. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016L0343.

Friedberg H.V. (1873). Draft of a German Code of Criminal Procedure. Berlin: Georg Reimer.

Gless S. (2021). Digital Evidence Gathering and Defense Rights in Light of the 1877 Criminal Procedure Code. In Yearbook for Criminal Law, 145–178. URL: https://ssrn.com/abstract=4076461.

Gross H. (1908). Handbook for Investigating Judges as a System of Criminalistics (5th ed.). Munich: J. Schweitzer. URL: https://books.google.com/books/about/Handbuch_f%C3%BCr_Untersuchungsrichter_als_S.html?id=BB3ZAAAAMAAJ.

Gross H. (1875). Textbook of Criminal Procedure of the Austro-Hungarian Monarchy. Vienna: Carl Gerold's Sohn.

Liszt F. v. (1880). Fundamentals of a German Criminal Procedure Code. Berlin: Duncker & Humblot. URL: https://archive.org/details/grundzgeeine001lisz.

Pomeranz W. (2018). Judicial Reform in Russia: 1864–1991. Cambridge: Cambridge University Press. URL: https://doi.org/10.1017/9781108433536.

Reindl-Krauskopf S. (2018). Evidence Exclusion Rules in Criminal Procedure. In Criminal Procedure Law in Austria and Europe, 115–134. Vienna: NWV Verlag.

Wahlberg W.E. (1873). Draft Criminal Procedure Code for the Republic of Austria. Vienna: Carl Gerold's Sohn.

Weigend T. (2023). Germany. In E. Cape & J. Hodgson (Eds.), The Oxford Handbook of Criminal Process (pp. 589–626). Oxford: Oxford University Press. URL: https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190659837.013.26.

UDC 343.1:340.13:341.231.14(4)

Mykola Anatoliyovych Pohoretskyi – Doctor in Law, Professor,
Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0936-0929
mykola.pohoretskyi@knu.ua

Evolution of evidence in 19th-century criminal procedural law and its impact on the criminal procedural legislation of EU countries and Ukraine: a comparative legal analysis

The article provides a comprehensive comparative legal analysis of the evolution of the concept of evidence and the evidentiary process in criminal procedural legislation of the 19th century. It thoroughly examines the key normative acts of that period, particularly the French Code of Criminal Instruction (1808), the Criminal Procedure Statute of the Russian Empire (1864), the Criminal Procedure Code of Austria-Hungary (1873), and the German Criminal Procedure Code (1877). Special attention is given to the historical transition from the medieval formal «arithmetic» of evidence, which was based on predetermined «strength» of each proof, to contemporary standards grounded in the free yet rationally motivated evaluation of evidence by the court and jury.

The author identifies key procedural innovations that laid the foundation for modern continental standards of evidence, such as the principle of internal conviction, strict procedural control over the admissibility of evidence, and clear guarantees for the legality of evidence collection and procedural

documentation. The evolution of the role of police and investigative judges in evidence formation is highlighted, including detailed descriptions of the development of procedural purity and formalization of material collection.

Emphasis is placed on the relevance of the historical experience of the 19th century for further improving the criminal procedural legislation of Ukraine, considering contemporary challenges such as European integration, widespread use of digital technologies, and the necessity of effectively counteracting the use of illegal evidence («fruits of the poisonous tree»). The author proposes ways to implement European evidence standards into the Ukrainian legal system, emphasizing the need to enhance procedural form, digitize the evidentiary process, and strengthen the guarantees for protecting the rights of trial participants.

The legacy of the 19th-century codifications establishes four enduring criteria that remain relevant for EU member states and Ukraine in the 21st century. The first criterion is the formalized origin of evidence, where evidence emerges solely through a legally permitted channel, and the police's role is limited to the operational collection of material without its assessment. The second criterion is the complete chain of custody, from traditional sealing to contemporary cryptographic hashes, ensuring continuity and authenticity. The third criterion involves the public and direct examination of evidence, where orality, publicity, and the possibility of cross-examination are crucial tools to eliminate potential biases. Finally, the fourth criterion is the free yet reasoned evaluation of evidence, requiring judicial internal conviction to be logical and thoroughly justified.

Keywords: *criminal procedure, evidence, evidentiary process, internal conviction, procedural form, admissibility of evidence, comparative legal analysis, criminal procedural legislation, European integration, digital evidence, fruits of the poisonous tree.*